

Т.М. Шушунова,
кандыдат сацыялагічных навук, дацэнт кафедры паліталогіі і права

ВЫВУЧЭННЕ БІЯЛАГІЧНАЙ АРЫЕНТАЦЫІ САМАЗАХАВАЎЧЫХ ПАВОДЗІН СТУДЭНЦКАЙ МОЛАДЗІ З ВЫКАРЫСТАННЕМ МЕТАДУ НЯСКОНЧАНЫХ СКАЗАЎ

Вывучэнне самазахаваўчых паводзін – актуальнае поле для ўжывання разнастайных метадык як сацыялагічных, так і між-дyscyплінарных з мэтай усебаковага яго даследавання. І звязана гэта са складанасцю прадмета, саміх самазахаваўчых паводзін, што ўяўляюць сабой форму сацыяльных паводзін, якая ўключае свядомыя дзеянні індывіда па захаванні свайго здароўя ў біялагічных, псіхалагічных і сацыяльных адносінах [4, с.16]. Асабліва цікавасць выклікае аналіз менавіта трох арыентацый самазахаваўчых паводзін, паколькі вывучэнне структурных кампанентаў, фактараў, якія ўплываюць на іх, ужо мелі месца ў розных сацыялагічных даследаваннях, а разгляд самазахававання з пункта погляду яго арыентацый – гэта яшчэ мала вывучаная галіна самазахаваўчых паводзін.

У дадзеным артыкуле спынімся на аналізе біялагічнай арыентацыі самазахаваўчых паводзін. Яна азначае такую паводзінскую арыентацыю, якая сфакусіравана на задавальненні сваіх першасных запатрабаванняў у ежы, адпачынку, парадку і г. д. На гэтым узроўні для чалавека важна пазбягаць смяротнай небяспекі, даручыцца задавальненню сваіх пастаянна ўзнікаючых жаданняў, якія не выходзяць за рамкі вітальных. Самазахаваанне тут, перш за ўсё, біялагічна арыентаванае, можна сказаць, фізіялагічнае.

Прымяненне метадыкі канструктыўнага аналіза біялагічнага мадэліравання дало магчымасць вылучыць і апісаць восем сацыятыпаў самазахаваўчых паводзін, якія канструяваліся ў залежнасці ад ступені выяўленасці той або іншай арыентацыі [4, с. 78].

Для пацвярджэння атрыманых вынікаў з дапамогай раней вылучанай метадыкі даследавання, для іх параўнання і для глыбейшага аналізу зараз быў прадстаўлены альтэрнатыўны спосаб вывучэння біялагічнай, псіхалагічнай і сацыяльнай арыентацый самазахаваўчых паводзін. А менавіта – *метад няскончаных сказаў*. Дадзены метадык адносіцца да класа праектыўных метадык, якія мелі месца ўжывання ў сацыялагічных даследаваннях, хоць узніклі ў рамках псіхалогіі. Але, у адрозненне ад псіхалагічнай навукі, дзе мэта заключалася ў вывучэнні рэакцый індывідаў на вызначаныя, створаныя

раныя даследчыкамі стымулы для стварэння агульнага ўяўлення аб асобе, выяўленні яе псіхалагічных асаблівасцей. У сацыялогіі з дапамогай няскончаных сказаў вывучаюцца феномены, якія маюць надіндыўдуальны, сацыяльны характар. Асобна ўзяты індывід успрымаецца ў асноўным як носьбіт інфармацыі аб сацыяльным феномене, які цікавіць даследчыка [3, с. 124]. Няскончаны сказ можа складацца з аднаго слова. Маніпуляцыя з шырынёй абсягу пошуку адказаў, звужэнне або пашырэнне яе меж дазваляюць дасягнуць мэт сацыялагічнага даследавання.

Спецыфіка працы метадам няскончаных сказаў залежыць ад выбару стратэгіі яго выкарыстання ў сацыялагічным даследаванні. Гэта можа быць дапаможны метадык, які ўжываецца ў масавых апытаннях з мэтай, напрыклад, канструявання эмпірычных індыхатараў. Або асноўны метадык даследавання, які ажыццяўляецца для вывучэння сацыяльнага феномена ў яго цэласнасці. І, нарэшце, трэцяя стратэгія падразумявае асноўны метадык даследавання для апісання розных бакоў жыццядзейнасці людзей.

Выкарыстанне метаду няскончаных сказаў у якасці асноўнага метаду неабходна ў выпадку, калі трэба вылучыць сацыяльны феномен шляхам прыцягнення катэгорый, выкарыстоўваемых самімі індывідамі, не абаяраючыся на загады вызначаныя даследчыкамі паняцці. Дадзеную ўласцівасць прапанаванай метадыкі мэтазгодна дастасаваць да вывучэння самазахаваўчых паводзін. Існуе патрэбнасць у параўнанні прапанаваных рэспандэнтам інтэрпрэтацыі тых аперацыянальных паняццяў, якія былі спецыяльна вылучаны для характарыстыкі той або іншай арыентацыі самазахаваўчых паводзін у рамках папярэдняга даследавання, з тымі, якія ў якасці асацыятыўнага шэрагу ўзнікаюць у індывідуальнай свядомасці саміх рэспандэнтаў, з наступным суаднясеннем дадзеных асацыяцый да той або іншай арыентацыі самазахаваўчых паводзін. Гэта звязана з атрыманнем больш поўнага набору эмпірычных індыхатараў, якія характарызуюць біялагічную, псіхалагічную і сацыяльную арыентацыі самазахаваўчых паводзін.

Біялагічная арыентацыя самазахаваўчых паводзін была прадстаўлена такімі паняццямі, як [4, с. 85]:

- Адпачынак.
- Харчаванне.
- Бяспека.
- Здароўе.

Вядома, што якасныя метады збору інфармацыі спалучаюцца з пэўнымі цяжкасцямі, звязанымі з лагічнай фармалізацыяй працэдур аналізу даных як падставы для ўжывання матэматычных канструктаў. У дадзеным выпадку ў якасці лагічнага абгрунтавання выкарыстаем прыём феноменалагічнай апраксімацыі на аснове логікі і разумнага сэнсу, які быў выкарыстаны раней у даследаванні самазахаваўчых паводзін шляхам анамасіялагічнага канструктыўнага мадэліравання. У тым выпадку біялагічная арыентацыя была атаясамлена з прэдыкатам, гэта значыць з (працэсуальным) бокам паняцця, што звязана са ўсімі сацыяльнымі феноменамі, якія забяспечвалі саму магчымасць дзейнасці чалавека [4, с. 76]. Напрыклад, у інструментарыі, біялагічна арыентаваныя варыянты адказаў былі сфармуляваны наступным чынам:

Адпачынак – «Гэта час і месца, калі я магу расслабіцца і аднавіць сілы».

Харчаванне – «Я ем, каб быць моцным(-ай) і здаровым(-ай)».

Бяспека – «Калі мне нічога не пагражае».

Здароўе – «Калі нічога не баліць, не коле, не цягне, нідзе “не цісне” і не трэба да доктара».

Метад няскончаных прапаноў уяўляе магчымым атрымаць «добрыя» вынікі ў выпадку, калі ставіцца задача параўнальнага аналізу сацы-

яльных супольнасцей, унутрана аднастайных па адных прыкметах і дыяметральна процілеглыя па іншых [3, с.127]. У гэтых выпадках шукаюцца вызначаныя характэрныя рысы вывучаемага феномена, тыповыя для аднастайных сукупнасцей. Прымаючы да ўвагі ўсё вышэйпералічанае, было праведзена пілатажнае сацыялагічнае даследаванне студэнцкай моладзі БДПУ. Усяго было апытана 100 чалавек. Апытваліся студэнты з III па V курс розных факультэтаў. Збор даных здзяйсняўся аўдыторна. Студэнтам было прапанавана праінтэрпрэтаваць набор паняццяў, якія характарызуюць тры арыентацыі самазахаваўчых паводзін. Час запаўнення не абмяжоўваўся. У сярэднім склаў 30 мін.

Агульны прынцып кадыфікацыі.

Кадыфікатар складаўся з трох узроўняў: першы – гэта тыповыя выказванні рэспандэнтаў; другі – абагульненне блізкіх па сэнсе выказванняў па разумным сэнсе; трэці – абстрактна-аналітычны, звязаны з аднясеннем выказвання да адной з арыентацый самазахаваўчых паводзін.

У выніку, былі атрыманы рэзультаты па біялагічнай арыентацыі.

Адносна паняцця «адпачынак» (табліца 1) самым папулярным варыянтам адказу, сфармуляваным студэнтамі, стала інтэрпрэтацыя адпачынку з псіхалагічна арыентаваным варыянтам «раслабленне, заспакаенне, занятак любімай справай» (29 %). На другім месцы – біялагічна-арыентаваны варыянт: адпачынак – гэта «карыснае і прыёмнае для арганізма баўленне часу» (19 %), а на трэцім месцы зноў псіхалагічна арыентаваны варыянт – «час у сваё задавальненне» (15 %).

Табліца 1 – Адпачынак

Біялагічная арыентацыя		
Адпачынак		
Біялагічны адказ	Псіхалагічны адказ	Сацыяльны адказ
1. Прыёмнае і карыснае для арганізма баўленне часу (19 %)	1. Мерапрыемства, пасля якога адчуваеш сябе натхнёным (5 %)	1. Час вольны ад працы (14 %)
	2. Раслабленне, заспакаенне, занятак любімай справай (29 %)	2. Час, які можна выкарыстаць для паходу ў тэатр, кіно, паехаць на прыроду (6 %)
	3. Час у сваё задавальненне (15 %)	3. Змена становішча (3 %)
	4. Баланс, гармонія душы і цела (6 %)	
	5. Час, затрачаны на сябе (3 %)	
Усяго 19 %	Усяго 58 %	Усяго 23 %

Табліца 2 – Харчаванне

Біялагічная арыентацыя		
Харчаванне		
Біялагічны адказ	Псіхалагічны адказ	Сацыяльны адказ
1. Патрэбнасць, неабходная для жыццядзейнасці (29 %)	1. Задавальненне (3 %)	1. Умова, каб быць здаровым і прыгожым (5 %)
2. Насычэнне арганізма пажыўнымі рэчывамі (16 %)		2. Важны бок жыцця (2 %)
3. Шматстайнасць прадуктаў, якія чалавек ужывае ў ежу (11 %)		3. Правільнае жыццё, уменне шанаваць тое, што ёсць (2 %)
4. Неабходная энергія, паліва (10 %)		
5. Працэс паглынання ежы (13 %)		
6. Здаровая ежа (9 %)		
Усяго 88 %	Усяго 3 %	Усяго 9 %

Табліца 3 – Бяспека

Біялагічная арыентацыя		
Бяспека		
Біялагічны адказ	Псіхалагічны адказ	Сацыяльны адказ
1. Пачуццё абароненасці (30 %)	1. Надзейны чалавек побач (1 %)	1. Калі табе нічога не пагражае (11 %)
2. Упэўненасць, што ўсё будзе добра (21 %)	2. Гармонія сябе са светам (2 %)	2. Адчуванне поўнай свабоды (3 %)
3. Адсутнасць страху, трывогі (6 %)		3. Дабрабыт чалавека (2 %)
4. Захаванне сябе (3 %)		4. Мера засцярогі (3 %)
		5. Сталасць, стабільнасць (18 %)
Усяго 60 %	Усяго 3 %	Усяго 37 %

Паняцце «харчаванне» (табліца 2) для студэнтаў аказалася найбольш біялагічна арыентаваным, паколькі адказаў у дадзеным выпадку была большасць. Харчаванне, з пункта погляду студэнцкай моладзі, – гэта «патрэбнасць, неабходная для жыццядзейнасці» (29 %); «насычэнне арганізма пажыўнымі рэчывамі» (16 %); «працэс паглынання ежы» (13 %) і г. д.

Бяспека як сацыяльны феномен прадстаўлена ў мысленні маладых людзей як біялагічна арыентаваны адказ, так і сацыяльна (табліца 3). Самым папулярным варыянтам адказу стала атаясамліванне бяспекі з «пачуццём абароненасці». Так адказала 30 % апытаных, што з'яўляецца біялагічна арыентаваным

варыянтам адказу. Як і другі па папулярнасці адказ – «упэўненасць, што ўсё будзе добра» (21 %). На трэцім месцы сацыяльна арыентаваны варыянт, які злучае бяспеку са «сталасцю, стабільнасцю» (18 %).

І, нарэшце, паняцце «здоруе» аказалася самым варыятыўным, прадстаўленым як біялагічна арыентаванымі інтэрпрэтацыямі, так і псіхалагічнымі і сацыяльнымі (табліца 4). Большую колькасць працэнтаў набралі такія варыянты, як «добры стан чалавека» (17 %); «поўны фізічны і псіхалагічны дабрабыт» (15 %) – біялагічна арыентаваныя варыянты; «самае галоўнае ў жыцці» (15 %) – сацыяльна арыентаваны варыянт адказу.

Табліца 4 – Здароўе

Біялагічная арыентацыя		
Здароўе		
Біялагічны адказ	Псіхалагічны адказ	Сацыяльны адказ
1. Добры стан чалавека (17 %)	1. Стан поўнага камфорту (10 %)	1. Самае галоўнае ў жыцці (15 %)
2. Поўны фізічны і псіхалагічны дабрабыт (15 %)	2. Тое, што ідзе ад думак чалавека (2 %)	2. Бяспека (2 %)
3. Адсутнасць хваробы (3 %)	3. Упэўненасць у сабе (2 %)	3. Магчымасць весці актыўнае жыццё (2 %)
4. Стан арганізма чалавека (8 %)	4. Самааналіз (1 %)	4. Аснова паспяховасці (1 %)
5. Калі нічога не баліць (5 %)	5. Шчасце, радасць, каханне (3 %)	
6. Паўнаватаснае развіццё арганізма (1 %)		
7. ЗЛЖ (7 %)		
8. Стан, які патрабуе клопату (6 %)		
Усяго 62 %	Усяго 18 %	Усяго 20 %

Калі супаставіць гэтыя вынікі з данымі, атрыманымі з дапамогай метадыкі анамасіялагічнага канструктыўнага мадэліравання, то мы адзначым як пэўныя падобныя моманты, асабліва ў дачыненні да паняццяў «адпачынак», «здароўе», «бяспека», так і значныя разыходжанні, асабліва, што датычыцца інтэрпрэтацыі ежы. У разглядаемым даследаванні як «задавальненне» ежу ўспрымаюць толькі 3 % апытаных рэспандэнтаў. У даследаванні з выкарыстаннем метаду канструктыўнага анамасіялагічнага мадэліравання мы мелі наступныя вынікі: «Для большай часткі апытаных рэспандэнтаў (59,8 %) здароўе азначае стан, “калі нічога не баліць”. І ў пытанні, якое датычыцца азначэння адпачынку, 50 % апытаных маладых людзей растлумачылі яго як магчымасць, «калі я магу расслабіцца і аднавіць сілы». Гэта значыць на першае і апошняе з чатырох пытанняў, якія маркіраваліся ў анкеце як «біялагічны адказ», былі атрыманы адказы біялагічнай скіраванасці. Ежа ж, па меркаванні большай часткі прадстаўнікоў студэнцкай моладзі, успрымаецца з псіхалагічнага пункта погляду: «яна павінна прыносіць задавальненне» – так адказала 42,5 %, а бяспека – з сацыяльнай, паколькі самым папулярным адказам быў вылучаны варыянт, «калі ў грамадстве парадак» (44,5 %)» [4, с. 99].

Атрыманая разыходжанні ў даных можна растлумачыць розніцай у эканамічнай сітуацыі, якая была ў 2008 г. у Рэспубліцы Беларусь (перыяд правядзення даследавання з дапамогай метаду канструктыўнага анамасія-

лагічнага мадэліравання), і той, якую мы назіраем зараз, у 2011 г. (час правядзення даследавання з дапамогай метаду няскончаных сказаў). У масавай свядомасці маладых людзей у адносна стабільным 2008 г. ежа была даступная і разнастайная, таму акцэнт мог быць пастаўлены на задавальненні. У то час як у 2011 г. масавае падаражанне прадуктаў харчавання актуалізавала думку аб выжыванні, што прывяло да змены ў арыентацыі катэгорыі «ежа». Яна стала біялагічна арыентаванай – так адказвала пераважная большасць (88 %). Ежа – гэта патрэбнасць чалавека, неабходная для жыццядзейнасці.

Такім чынам, не прапануючы загадзя сфармуляваных варыянтаў адказаў, метадам няскончаных сказаў былі атрыманы дадатковыя эмпірычныя індикатары, што дазваляюць нам раскрыць праўдзівы, індывідуальна афарбаваны сэнс паняццяў, якія мы разглядаем у якасці асноўных пры вивучэнні біялагічнай арыентацыі самазахаваўчых паводзін. Вядома, што па даных апошніх сацыялагічных пытанняў, якія праводзяцца ў нас у краіне, паняцце «здароўе» з’яўляецца важнай жыццёвай каштоўнасцю для прадстаўнікоў сацыяльна-дэмаграфічнай групы моладзі. Але ўзнікае пытанне, што такое здароўе для студэнтаў? Што маюць на ўвазе студэнты, калі так аднадушна ставяць здароўе на першае месца ў рэйтынгу жыццёвых каштоўнасцей? З дапамогай метаду няскончаных сказаў мы маем магчымасць зразумець, як менавіта разумеюць здароўе прадстаўнікі дадзенай групы. І не толькі здароўе.

Мы маем мажлівасць ацаніць адказы рэспандэнтаў з пункта гледжання адназначнасці іх да біялагічна, псіхалагічна або сацыяльна арыентаваных адказаў. І, нарэшце, з дапамогай новага метаду, аналізуючы выказванні, мы ўдакладняем пазіцыю рэспандэнтаў у адносінах да вывучаемых паняццяў. Гэта дазваляе нам не сумнявацца ў тым, што ж менавіта паўплывала на іх выбар. Такім чынам, на прыкладзе вывучэння біялагічнай арыентацыі самазахавачых паводзін было выяўлена, што метады няскончаных сказаў мэтазгодна ўжываць як дадатковы прыём пры вывучэнні розных сацыяльных феноменаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Клімова, С.Г. Возможности применения методики неоконченных предложений для изучения социальной идентификации / С.Г. Клімова // Социальная идентификация личности. – 1993. – С. 69–83.

2. Соколова, Е.Т. Проективные методы исследования личности / Е.Т. Соколова. – М., 1980. – 229 с.
3. Татарова, Г.Г. Логическая ориентация анализа данных, полученных методом неоконченных предложений / Г.Г. Татарова, А.В. Бурлов // Социологические исследования. – 1999. – № 3. – С. 123–132.
4. Шушунова, Т.Н. Самоохранительное поведение студенческой молодежи: социологический анализ (на примере минских вузов) / Т.Н. Шушунова. – Минск, 2010. – 184 с.

SUMMARY

In the article the cognitive capabilities of the method of unfinished sentences pertain to the study of self-preservation behavior of the youth. Particular attention is paid to comparison of the two case studies on one subject using two different methods, namely: constructive onomasiological modeling method and the method of incomplete sentences.

Паступіў у рэдакцыю 14.04.2011 г.